

ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ

Աւագածողովը իւր նիւտերը լրացոյց իւր ուսումնասիրութիւնը սկիզբէն ի վեր թէ հեռագրական լրացում և թէ առանձին թղթակցութեամբ քաղաքացիական և միւս լրագրութիւնէ կամ տնտեսական ծառայող եղանակով հեռագրական ծառայողութեան ի վերայ այս ամենայնի ինչպէս որ յայտարարուած էր Աւագածողովը լրացումէ, եղած որոշմունքները գաղտնի պիտի մնային իրենց մէջ մինչև խորհրդոյ լրանալը և երեսփոխանաց ստորագրութեամբ վաւերացանք: Սոյն գաղտնիաց վարդապետը գրեթէ վերջապէս վերայ է: Անդ զիական գահիւնք, որ ի վերջան գիտնորական ահագին պատրաստութեամբ քաղաքացիական ծառայողութեան ի վերայ տալով ամօքեցաւ, զիսկ Ռուսիոյ բոլոր պահանջներուն, որոց մէջ անշուշտ նշմարած ու ապահոված էր նաև իւր շահերը: Ռուսիոյ պահանջմանց մէջ թէպէտև փոփոխութիւններ եղան նկատմամբ Այի-Ստեփանոյի գաղտնագրոյն, բայց անոնց ամենուն ելքն միևնոյն էր. օրինակի համար, Ռուսի նպատակն էր մի միայն Պոլսոյ իրաւ կազմել, Անդղիա զայն երկուսի բաժնեց. երկիրը բաժնուեցաւ, բայց սրբազան տարրը միևնոյն պիտի մնայ և ժամանակին թողուած է գարձեալ զանաք միացնելու ինչոքը և ձուլելու պարագան մեծ տարբերութիւն մէջ:

Աւագածողովը սոյն զիսկաւոր խնդրոյն լուծումը տայէն յետոյ, Սերբիոյ, Գարաաղի պահանջմունքներն ալ գահացուցիչ կերպիւ ի գործ դրաւ սահմանաց ընդ արձակութեամբ: Գաղով Ռումանիոյ, որ աւանդ իւր ձեռքէն պիտի խնդրէ Պեսարապիան, նորա փոխարէն որոշուած է շնորհել իրեն Տոպրուցան քիչ մի աւելի հողը ընդարձակելով, որոյ մէջ պիտի պարունակէ նաև Սիլիստրէն մինչև ի Բալարնա:

Յունական խնդիրը, որ Տէլեփանիի և Բանկապէի ձեռքը ներկայացուեցաւ Աւագածողովին, և Յոյն ազգին իր ձեռն ու պահանջները բաւական երկար և ճշգրիտ լեզուաւ մէջ բերուեցաւ, մինչև ժողովոյ երեսփոխանաց վերայ թուղթիւն և քուն բերել: յունական խնդիրը կ'ըսեմ, քիչ շատ շահաւոր կերպիւ լուծուած կը համարի: Թողումքը կրեալէն, որոյ վերայ է Յունաց աչքը ձիգ ժամանակէ ի վեր, բաւական պէտք է համարին իրենց սահմանաց ուղղութիւն տալու նպատակաւ ընդարձակութիւն: Սոյն ընդարձակութեան մէջ Օսմանեան տէրութիւնը ոչ թէ իրեն փաստ, այլ օգուտ պէտք է նշմարէ: Ըստորում Յոյնք ցեղական նկատմամբ օտար լինելով և հակակիր սլավոնացիներէն, անոնց յորդութեան դէմ թուալ մի կրնան համարուիլ: Եթէ Բ. Դրան հետ համաձայնութեամբ գործելու լինին ի ստիպել հարկին. վասնորոյ սոյն համաձայնութիւնը գոյացնելու համար Բ. Դուռը կը պարտաւորէր քիչ շատ զահողութիւն ընել սահմանաց նոր ուղղութեամբ մաս մի երկիր շնորհելով:

Գանք Հայոց. ինչ եղաւ իրենց խնդիրը: Ամենայն ազգերը, որոնք Պերլինի Արևադարձին ներկայացան, ստացան իրենց բաժինները գոհ լինելու չափ: Բաղմականք իւրաքանչիւր իրենց պատուը վեր առին օսմանեան բաղմանորոքի ներքինէն: Աւստրիան առաւ զՊոնիան և զՀերսելովին, թէ և առ ժամանակեայ կերպիւ: Անգլիան

զիւսն ստացաւ զԿիպրոս, որպէսզի ի մօտոյ պաշտպանէ Թուրքիոյ եթէ յետ այսորիկ հարկ լինի: Նոյնպէս Գաղղիան և իտալիան ստացան իրենց կ'ըստի իւրաքանչիւր մէկ մէկ մաս Ռուսիոյ խօսքը չեմ ընել, որ յայտնի է, նա եղբորսի առիւծին դերը խաղաց: Մինչև անգամ Հերայք, որոյ և ոչ անունը կը յիշուէր, անոնք ևս ստացան ինչ որ կը փափաքէին, այն է կրօնի ազատութիւն և քաղաքացիութեան իրաւունք: Իսկ Հայք գոնէ սեղանէն թափած փչրանքներէն կրցին բան մի ժողովել. ցաւ է մեզ ըսել, եթէ ստոյգ է մի քանի եւրոպական լրագրաց մէջ գրուածը, որոնցմէ առնելով քաղաքիւն էրաբոսիայն ևս կ'ըսէ թէ, Աւագածողովը վերջապէս Հայկական խնդիրը ըստածն ալ մէջ բերելով՝ երբ խօսքը բացուեցաւ, Օսմանեան երեսփոխանք կարեւորութիւն տալ չթողուցին, առարկելով թէ՝ Հայոց գաւառներն ալ նոյն բարեօրոշմանը պիտի վայելին, զոր Բ. Դուռը մտադիր է տալ նոր Օսմանադրութեամբ բոլոր երկրին, այնպէս որ Հայք ալ պիտի գոհ լինին և ազատին իրենց կրած նեղութիւններէն և զեղծումներէն: Ժողովը սոյն յայտարարութեան վերայ համազուեցով, խնդիրը վարդապետին հետ մէկտեղ ծածկուել է: Մեք այսպիսի տեղեկութիւն մի, որ պաշտօնական չէ, վաւերական չեմք համարիր. մեր յոյսը հաստատուն է եղած խոստմունքներու վերայ, և չեմք կարծեր որ առանց գոնէ երաշխաւորութեան՝ պարզապէս եղած առաջարկութեան մի համազուեցով, հակառակ իրենց զիտակցութեան և Օսմանեան քաղաքականութեան վերայ ունեցած խորին համոզութեանը, տղայաբար զինանին Թուրքիոյ երեսփոխանաց առարկութեան, որոյ մէջ ուրիշ բան չեմք նշմարել՝ բայց եթէ կատարեալ հաւատարմութիւն իրենց յանձնուած պաշտօնին:

Արեւելեան գաղաւոր խնդրոյ մի այս օրինակ լուծուիլը, որ ինչպէս շատ խեղացի քաղաքագէտք ձախողակի լուծումն կը համարին, Օսմանեան տէրութեան իրաւանց այս կերպով կշռելով, երկրին ամբողջութեան՝ որ եւրոպիոյ քաղաքական հաւասարակշռութեան երաշխաւորութիւն մի կը համարուէր, քայքայումը և սահմանաց ամփոփումը տեսնելով, ուրիշ բան չեմք կարող խորհրդածել, բայց եթէ ըսել Այս ամենայն սկիզբն է երկանց: Այս երկանց մէջէն մի թէ կարելի չէ Հայոց համար ևս փառաւոր ծնունդ մի գուշակել: Յոյս ունիմք թէպէտև Աւագածողովը իւր դերը կատարեց և վարագործը իջնոց, այսու ամենայնիւ ինչպէս կը զրուցուի, իրեն պիտի փոխանակէ դեսպանախորհուրդ մի կամ ի Պերլին և կամ ի կոստանդնուպոլիս, որոյ պաշտօնը պիտի լինի որոշեալ խնդրոյ մանրամասնութեանց վերայ զբաղիլ: Ամենայն հաւանութեան է կարծել որ Հայոց խնդիրն ևս, որ ըստ ինքեան թեթեւ և զիւրալոյծ խնդիր մի է, սոյն գետնախորհրդէն մէջ իւր վերջնական լուծումն ընդունի համեմատ ըզձից և իրաւացի անկախութեան բովանդակ Հայ ազգին, նպատաւոր լինելով միանգամայն Բ. Դրան շահուցը:

Պերլինէն Յունի շին (Ն. Տ.) գրուած թղթակցութիւն մի, ցաւակցութիւն յայտնելով Թուրքիոյ կրած զրկողութեանց, կը յաւելու. «Այս է ահա երկրական ամբողջութիւնը, որոյ պաշտպան ցոյց կուտար զինքը Անդղիան: Գաղով կառավարութեան անկախութեանը ազատ չլիար բրդի լայն մասին ալ Աւագածողովին ձեռքէն, յորում Պերլինի վերջին ճիգը պիտի թափէր պաշտպանելու: Գաւառներուն մէջ ամեն տեղ, որոնք

Սուլթանին անմիջական իշխանութեանը տակ պիտի մնան, Աւագածողովը ինքնօրինութիւններ պիտի հաստատէ, այսինքն այնպիսի վարչութիւն մի, որու կփափաքէն բոլոր ժողովուրդք խաղաղ բաժնուելու համար: Այսպէս՝ Ռումելի, յունական գաւառներու, Հայաստանի մէջ ինքնօրինութիւններ պիտի հաստատուին. և ամեն տեղ ուր որ նայիս, Բ. Դրան գործադիր իշխանութիւնը քայքայուելու վերայ է. կառավարութեան զօրաց տեղ՝ բնիկ տեղական զինուորութիւններ պիտի փոխանակեն. քրիստոնեայ կառավարիչներ պիտի անուանին կամ նշանակուին տէրութեանց կողմէ: Եւ այսպիսի տկարացեալ կառավարութեան մի ձեռք պիտի հաւատայ Պերլինի Պատփոքի բանալին: Ասոնք չէ որ կարծել կուտայ մեզ թէ Անդղիա կը պատրաստուի իւր շահուն համար ձեռք ձգել զիստանդնուպոլիս, բաւական է միայն որ Ռուսիա ձայն չհանէ»:

Հեռագիրը մեզ կ'իմացնէ, թէ ներկայ ամսոյ 3-15ին տէրութեանց խորհուրդն իւր գործը լրացնելով գաղաւորութեան արձանագրելը ստորագրելին:

Անդղիոյ և Թուրքիոյ մէջ հաստատուած պայմանագրութեան մի զօրութեամբ, ինչպէս յայտնի է, Կիպրոս կղզին Անդղիոյ յանձնուեցաւ: Արեւմտական գահիւնք հասարակաց խորհրդարանէն, յոս երաւածական վարկ մի կը պահանջէ յիշեալ կղզին համար ծախսերը հոգալու. կ'ըսուի թէ կառնէ վոյսը՝ զօրապետը որոշուած է կառավարիչ, և տրդէն ճամբայ ելած է և երկուշարթի կը հասնի հետն ունեղմտաք զինուորական պաշտօնատարներ, և իւր հրամանաց ներքե 10,000 զօրաց գունդ մի: Կիպրոս կղզին 150,000 չափ բնակիչ ունի, և շնորհիւ Անդղիական կառավարութեան նախանձելի վիճակ մի պիտի ունենայ անշուշտ:

Սամի փաշան որու յանձնուած է տանիլ արքունական հրովարտակը, արդէն հասած է ի Լաւնաքա, ուր սովորական հանդիսիւ կարդացուելն յետոյ՝ անդ զիական գրոշակը պարզուել է կղզոյն բոլոր հասարակաց չէնքերուն վերայ:

Եւրոպական լրագրաց մէջ Հայ երեսփոխանաց կողմէ Աւագածողովին մատուցուած Թուրքիոյ Հայաստանի համար կանոնադրութեան ծրագիր մի հրատարակեալ կը գտնեմք, որ աւելի պարագաներ պարունակելուն համար, հանդերձ վիճակագրութեամբ մեր ընթերցողաց կը հաղորդեմք, առաւելապէս իրեւ պատմական յիշատակութիւն մի աւանդելով ապագային:

ԿԱՆՈՆԱԴՐՈՒԹԻՒՆՔ

1. Թուրքիոյ Հայաստանը կը պարունակէ Կարնոյ և Վանայ վիշաթերը. Տիգրանակերտի վիշաթերէն հիւսիսային մասը, այսինքն Սըղերդու սանճախին արեւելեան մասը, որք մեծ Հայաստանի Տաճկական մասը կը կազմեն. նոյնպէս կը պարունակէ Բիլէ նաւահանգիստը՝ Տրապիզոնէն անդին, որ վաճառականութիւնը և ապրանաց դուրս հանելը կը շարունակեն:

Հայաստան պիտի կառավարի ընդհանուր Հայ կառավարիչ ձեռք, զոր պիտի անուանէ Բ. Դուռը՝ երաշխաւոր տէրութեանց համահաճութեամբ: Մայրաքաղաքը պիտի լինի Կարնո. ընդհանուր կառավարիչն ձեռքը պիտի լինի գործադիր իշխանութիւնը ըստ ամենայն մասին, պիտի հսկէ բարեկարգութեան պահպանութեանը և հասարակաց ապահովութեան բովանդակ գաւառին. տուրքերը պիտի հաւաքէ և վարչութեան պէտք եղած գործակալներն ինքը







թեան վրայ պարծենալով՝ հրապարակաւ իրենց խորին չնորհակալութիւնը կը յայտնեն : Յիշեալ գաղղիական երկու երեսփոխանները որք իրենց անձնական փորձառութեամբ զննելէք ճանշնալու անհուն առաւելութիւնն ունին, գաղղիական քաղաքակրթիւնը և անշահագէտ դերը խիստ լաւ կերպով կը հասկընան, անշուշտ պիտի յիշեն որ Հայաստան մասնաւոր իրաւունքներ ունի իւր երկրին պաշտպանութեան վրայ :

«Հայոց պատգամաւորներն, Անգղիոյ մէջ, ուր երկու ամիս մնացին, ընդհակառակն անտարբեր քաղաքավարութիւն միայն գտան : Այժմ բոլորովին համոզուած են թէ՛ Գաղղիոյ պաշտպանութիւնը աւելի զօրաւոր կամ օգտակար կընայ ըլլալ իրենց, քան իրենց անոր պաշտպանութիւնը բաւական պիտի ըլլայ իրենց խնդրած բարեկարգութիւնները տէրութեանց խորհրդէն ձեռք բերելու : Թէև համեմատաբար խնդրածնէն աւելի իրաւունք կան պահանջելու :

«Ստոյգ է որ թուրքիայէն զատուիլ չեն ուզեր, ոչ ալ մասնաւոր կառավարութիւն կազմել, այլ ընդհակառակն, իսլամական թոյլութեան տակ իւր բարոյական աղատութեանց վրայ դուռ, կը փափաքեն ինչպէս որ են՝ նոյնը մնալ : սակայն կը խնդրեն ապահովել ընդդէմ այն գաղանակն որ անարարութեանց որոց զոհուած են այսքան երկար ժամանակէ ի վեր :

«Իրաւամբ, կ'ըսեն, թէ Հայաստան տաճկական լուծը այնպիսի սոսկալի կերպով կրած է, որոյ վրայ եւրոպական չիւրաք գաղափար մը ունենալ : Ընդհանուր ուշադրութիւնը Պուլըարաց վրայ դարձաւ, որոնք աւելի աչաց տակ էին և կրած տառապանքնին բնականաբար աւելի արձագանք կը գտնէր մերձակայ երկիրներու մէջ : սակայն Պուլըարը Հայոց չափ չտառապեցան : Պուլըարիա եւրոպայի աչաց տակ է, Տաճիկ պաշտօնեայք յիշեալ երկրին մէջ եւրոպական հիւպատոսներու անմիջական հսկողութեանց ներքեւ են, որք հակառակ Բ. Դրան առակ դարձած թմրութեան կրնան ժամանակ ժամանակ ամբողջութեամբ ձեռք ձգել ի նպատակ հպատակ ժողովրդոց : Բայց ասով հանդերձ փոքր Ասիոյ հեռաւոր գաւառներուն մէջ, ամեն պաշտպանութենէ զուրկ, տաճկական վարչութիւնները՝ իրենց ամեն ուղածին կատարելը ներքի կը կարծեն : Ասկէ սա կը հետեւի որ, երկիրը կրկին և երբեմն երեք կին տուրք կը վճարէ, և այս տուրքը զոր տէրութեան կողմէ հաւաքելու իրենց կը վճարեն, համեմատաբար աննշան բան է :

«Տաճկաստանի մէջ կանոնաւոր կերպով եղած ուղակի կամ անուղակի հարկերը՝ ստոյգ է որ նշանաւոր բան մը չեն : Բայց երբ մէկ կողմանէ նկատուողութեան առնենք թէ Կ. Պոլսէն զրկուած կառավարիչները այս երկրին մէջ հարստութիւն գիշերելու համար կ'երթան, հարկ կ'ըլլայ ասոնց հաշուէ դուրս տուրք մը վճարել սովորական տուրքէն աւելի նշանաւոր : Նաեւ վանայ գաւառին մէջ յատ տեղեր ուր ֆիւրտք կը բնակին, ասոնք ալ իրենց համար յատուկ տուրք մը ունին զոր քրիստոնէիցիք կը հաւաքեն : Ասոնց դէմ Տաճիկ կառավարութիւնը կարող չէ պաշտպանել զիրենք և հոգն անգամ չէ թէ և հոգն չէ՛ արդիւնք միևնոյն է : Այսպէս ամեն կողմէ ճնշուելով, նիւթապէս խօսինք՝ բառին բուն նշանակութեամբ, երկիրը հալ և մաշ եղած է :

«Այսպիսի իրաց վիճակ մը կարելի չէր երկաւորապէս : Հայք կը խնդրեն որ եւրոպայ իրենց հետք ձեռք առնու և վերջնական կերպիւր փնտրել կարգադրէ : Ասոնք, ինչպէս որ քիչ մը վեր ըսինք, թուրքիոյ հպատակ մնալ կ'ուզեն, որ իւր անհոգութեամբ կամ թոյլութեամբ ոչ նուազ բարոյական աղատութիւն չորհած է իրենց : Միայն կը փափաքեն որ քրիստոնէայ ըլլայ իրենց կառավարիչը, Բ. Դրան կողմանէ անուանի, բայց ընտրութիւնը եւրոպական տէրութեանց կողմէն ալ վաւերանայ, և կարելի եղածին չափ անփոփոխ մնայ : Այս կառավարիչը պիտի նստի Հայաստանի արդի մայրաքաղաքը եղող Երզրումի կամ ուրիշ քաղաքի մը մէջ : Նորա ձեռք պէտք է ըլլայ ուստի խաղաղութեան անօրէնութիւնը, որպէսզի երկրին խաղաղութիւնը պահպանէ և երկրին մէջ

մնալիք տրոց մէկ մասին վրայ հսկէ, որ ի հարկին հասարակաց կը թուութեան և ճանապարհաց շինութեան համար պիտի գործածուին :

«Մինչև ցայսօր, իրաւ է, որ Հայք տրոց չափազանց ծանրութեան տակ ընկճած, դարձեալ իրենց ծախիւքը ստիպուած էին ճանապարհները շինել նորոգել և հաղորդակցութեան ուրիշ միջոցներու հոգը կրել : Կեդրոնական վարչութիւնը յայտնաւորեց ընտել օգուտ մը չունէր անոնց և ոչ գաղտնիքով ծախուց նկատմամբ :

«Իրենց առևտուրը ծաղկեցնելու և աւելի ընդարձակելու համար կը խնդրեն որ կարելի ըլլայ իրենց Սև ծովու վրայ Ռիզէ բոսթամ նաւահանգիստը գործածել, որ Պաթմոսի և Տրապիզոնի մէջտեղ կ'ըլլի :

«Ասոնք են անտարակոյս, այն օգուտները զոր ամեն կրօնական հասարակութիւնը կոչուած են միևնոյն աստիճանաւ վայելելու : Արդ, Հայաստանի քրիստոնէայ ժողովուրդն ոչ թէ միայն իսլամացի վրայ 800,000 բնակչոք առաւելութիւն մի ունի, այլև քաղաքակրթութեան մէջ ըրած յառաջդիմութեան աստիճանովը մեծապէս ներող ըրած է զինքը ի մասին կրօնի աղատութեան, և հայկական դաւանութիւնը Արեւելից մէջ ամենէն աւելի տարածեալն է, և ասոր խօսք չկայ : Եգիպտոսի Ղպտինիքը, Հիպէշքը, Ասորոց մէկ մասը Հայոց դաւանութեան կը պատկանին : Ուրեմն բնական կ'երեւի որ գաւառին վարչութիւնը այսուհետեւ իրենց յանձնուի :

«Վերջապէս, ինչպէս կը քննարկեն, Հայոց խնդիրները թէ չափաւոր են կերպապէս և թէ իրաւանց և սկզբնաւ մը վրայ հիմնուած : Գիտեն այնպէս ըլլալ իրենց գիտակցութեամբ : Եթէ եւրոպայ բան մը ընելու չըլլայ իրենց, պիտի ստիպուին թշուառաբար խնդրել որ իրենց երկիրը Ռուսիոյ հետ միանայ : Բայց անհանգիստ չըլլանք : Իրենց խնդիրը ընդունելութիւն պիտի գտնեն հոս : Լամարթին օր մը այսպէս կը գրէր խորէն եպիսկոպոսին : «Արեւելեան բոլոր ժողովուրդոց մէջ Հայաստանը իւր կը թուութեամբ իւր մշակութեան վիճակով և զինքը նշանաւոր ընող բոլոր յատկութիւններով բարի յոյսեր տուող ժողովուրդն է :»

## ԱԶԳԱՅԻՆ

Անցեալ ամսոյ սկիզբը Կ. Պոլսոյ ազգային ժողովը գումարելով Մայր Եկեղեցւոյ մէջ, և ամենապատիւ Ս. Պատրիարքը պարագայից համեմատ առեւտախօսեցին (1) յետոյ, 20ի չափ երեսփոխանաց կողմէ ստորագրեալ գրաւոր հարցում մի տրուեց ի Հայաստանի հարստահարութեանց խնդրոյն մէջ Ս. Պատրիարքին անցեալ տարին ի վեր աղատօրէն ջանալու համար բացարձակ արտօնութիւն տրուելուն նկատմամբ ազգին կողմէ : Ի պատասխանի սոյն հարցմանս հետեւեալ պատասխանը տուած է Ն. Սրբազնութիւնը, զոր այստեղ մէջ կը բերեմք ի տեղեկութիւն մեր հեռաւոր ազգայնոց :

«Շնորհակալ եմ այն երեսփոխան Էֆէնտիններէն որ այս հարցումն ուղղեցին ինձ :

«Այս պահուն իմ պատասխանատուութիւնն շատ մեծ է և այդ պատասխանատուութեան զգացումը զիս կ'իստեցնէ ու կ'ուեցնէ միանգամայն : Թող ազգս ալ այս իմ վիճակս հասկընայ ու ներողամիտ ըլլայ ինձ :

«Գիտեմ, երեսփոխան Էֆէնտիններ, այն զգացումն որուն հոս թարգման կ'անդնիք, ընդհանուր Ազգին զգացումն է, ոչ ոք ինձի չափ գիտէ զայդ, զի ամեն օր ամեն կողմէ հերաւէր ու պաղատանք կընդունիմ, մանաւանդ մեր երեք միլիոնէ աւելի Հայերէն՝ որ հայրենի հողին վրայ Ազգային դոյութիւնը պահեցին մինչև ցայսօր : Եւ այդքան աղբիւսանաց, անկաւարութեան ու երկիւղի ես պատասխան մը պարտաւոր եմ ցայսօր, այս պատասխանս է ձեզի ու ի ձեզ բոլոր ազգին, ՍՊԱՍԵԼ ՅՈՒՍՈՒՎ :

«Հայոց խնդիրն իւր արժանաւոր կերպով

ներկայացած է թէ Բ. Դրան և թէ Եւրոպական տէրութեանց : Բ. Դրան իր պաշտպանութիւնը խոստացաւ, Եւրոպական տէրութիւնը ամենքն իրենց համակրութիւնը յայտնեցին, ու ամենէն ալ խօսք առած եմ որ Դեսպանաժողովին մէջ նկատուողութեան պիտի առնուի մեր ազգին վիճակն ալ : Հասարակաց կարծիքն ալ այսօր Եւրոպայի մէջ ոչ ևս անտարբեր է մեզի համար :

«Այսօր Էֆանտի դաշնագրութեան մէջ մասնաւոր յօդուած մը կայ արդէն Հայոց վերաբերեալ, ամենքնիդ ալ գիտէք այդ յօդուածը : Առաջին անգամ է որ դաշնագրութեան մէջ Հայոց և Հայաստանի խօսքը կը ըլլայ : Տարակոյս չունիմ որ եւրոպական մեծ դաշնագրութեան մէջ որ պիտի կնքուի ի Պէրլին, անյիշատակ չպիտի մնայ մեր Ազգը :

«Այլ ինչ պիտի ըլլայ՝ այն կարգադրութիւնն որ պիտի որոշուի մեզ համար : Չայս չգիտեմ և ոչ թերեւս գիտեն տակաւին այն քաղաքագէտք որ զայդ դաշնագրութիւնը պիտի խմբագրեն : Իմ բոլոր ջանքս այն է որ այնպիսի կարգադրութիւն մ'ըլլայ, որ ազգին կեանքը դիպուածոց չմասնուի :

«Միւս կողմէն ոչ ոք կրնայ ուրանալ Հայ ազգին իրեն կրօնակից ազգաց համար ըլլալիք կարգադրութեանց մասնակցելու իրաւունքը : Կը փութամ յաւելցնել որ ամենէն առաջ Բ. Դրանը վկայած է ու կ'վկայէ մեր այս իրաւունքին :

«Վերջապէս, երեսփոխան Էֆէնտիններ, ձեռքս խղճիս վերայ դնելով կ'յայտարարեմ՝ ազգին թէ ինչպէս որ կարելի էր աշխատել, խօսիլ, գրել, ամենքն ըրինք. մեր պարտքն էր միւսնալ մեր անձը և տկարութիւնը ու ազգը միայն մտածել : մոռցանք մեր անձը ու ազգը միայն մտածեցինք, ոչ թէ միայն ես, զի իմ է բոլոր պատասխանատուութիւնը այլ ոչ բոլոր արդիւնքը : իմ առաջին օրէն սկսայ գործակցութեամբ իմ սրբազան Եղբարցս, բոլոր Եպիսկոպոսական գաւառն որ ի Պոլս : Այսօր իսկ երկու Եպիսկոպոսներ, մեր Եկեղեցւոյն ու Ազգին երկուքին պարծանքները, յետ իւրաքանչիւրն Եւրոպական զանազան Տէրութեանց քով պաշտպանելու ազգին դատը, միացած են ի Պերլին միաբան աշխատելու համար Դեսպանաժողովին քով :

«Աստուած մեր և անոնց ջանքերը պսակէ : ՍՊԱՍԵՄԲ ՅՈՒՍՈՒՎ :

Սոյն տեղեկութիւններէն երեսփոխանք դո՛հ ըլլալով՝ միահամուռ յոտին կանգնելով չնորհալուութիւններ մատուցին և մի ըստ միով սրբազան Հօր ալը համբուրելով, 1876 Դեկտ. 10ի նստին մէջ Ազգային իրաւանց պաշտպանութեան համար Պատրիարք սրբազան Հօր տրուած արտօնութիւնը կրկին քուէարկեցին, որպէսզի ամեն միջոց անարգել ձեռք առնու :

«Ժողովն ըստ առաջարկութեան Պատրիարք սրբազան Հօր՝ յայտարարեց որ մի և նոյն կատարեալ վստահութիւնն ունի նաեւ Խորհրդական սրբազանին վերայ, որ ուղղակի իրմէ ընտրուած և Խառն ժողովէն ընդունուած է :

Ապա Մայր դիւանի անդամոց ընտրութեանն ձեռնարկուելով, նախօրդ դիւանին անդամք ամբողջապէս վերընտրեցան :

Հասարակութեան յայտնի է, որ մէկ երկու տարին ի վեր է հայերէն Օրացոյցներու տպագրութիւնը մենավաճառութիւն եղած էր, և միայն Խասգիւղի արժ. տէր Երեմիա քահանայի արտօնութիւն տրուած էր տպելու ի չնորհա իւր ծերութեան և աշխատութեանց : Սոյն արդիւրքը վերցուած է այսուհետեւ Պատրիարքարանի յատուկ որոշմամբ, որոյ մէկ օրինակը զրկուած է մեզ ի պաշտօնէ՝ լրագրիս մէջ հրատարակելու :

ՊԱՇՏՈՆԱԿԱՆ ՅԱՅՏԱՐԱՐՈՒԹԻՒՆ

Ազգային Կեդրոնական վարչութեան :

«Ազգային Կեդրոնական վարչութեան կրօնական և քաղաքական ժողովը համահաճ հաւանութեամբ և որոշմամբ, սոյն պաշտօնական յայտարարութիւնը կը հրատարակուի յամենայն Ազգային լրագրիս, թէ այսօրէն սկսեալ ջնջուած է իսպառ՝ Օրացուցի հրատարակութեան մենաշնորհն, որ ասկէց յառաջ մասնաւորաց տրուած :

(1) Սոյն առեւտախօսեցեան օրինակը տեղւոյս անձ. կոնքեան պատճառաւ հետեւեալ բովոյս կը խոստանամք հաղորդել մեր բաժանորդաց :



էր : Ազգային կեդրոնական լիարժեքիւնը սոյն յայտարարութիւնն ըրած տառն՝ իրեն կը վերապահէր : Բանաւոր պատճառներն , որք սոյն մենանորհի բարձուիմը յառաջ բերեն և որք տրճանագրեալ են յԱռանադրութիւնս , Հետեւապէս կը ծանուցուի հրապարակաւ , թէ ով որ ուզէ՝ կրնայ հրատարակել ազգային Օրացոյցն , յայտնեալ , պայմանաւ՝ որ բնագիրը նախապէս Ազգ. կրօնական ժողովոյ մատուցանէ ի նկատուածութիւն : Ի քննութիւն և ի վաւերացումն , որպէսզի մեր Հայաստանեայց սուրբ Եկեղեցւոյ Տօնից , կարգաց և կանոնաց չհակառակին :

Պոլիս , 27 Յունիս 1878

ԿՆԻՔ

Ս. Բեդերպուրկէն Մայիս 23 թուականաւ մեր արժ. թղթակցէն հետեւեալ տեղեկութիւնը կը հաղորդեն մեզ :

« Ի 21 աւուր ամենանշանկալի , ի յԱ տարեւորճի օժման վեհ. կաթողիկոսին մերոյ Գեորգիայ Դի. ի վեցերորդ կեւրակէի Յինանց , դեր. Խորէն սրբազան արքեպիսկոպոսն , որ ի մէկէն Մարտի ի մայրաքաղաքի աստ բնակի , մեծաւ հանդիսիւ Ս. Պատարագ մատոյց և ապա գահաւորական մաղթանք վասն կենաց վեհափառ կաթողիկոսի ամենայն Հայոց , ի ներկայութեան խուռն բաղմութեան թէ Հայոց և թէ այլազոր ժողովրդոց . վասնզի աւուրքը ինչ յառաջ մանէ հրատարակեալ գործը ի լրագիրս Ռուսաց բաղումք եկեալ էին յայնմ աւուր ի տես հանդիսին : Մանաւանդ զի բաց յայտմանէ սրբազան Արքեպիսկոպոսն ի նմին աւուր հանդերձեալ էր ձեռնադրել ի քահանայ զբարեշնորհ տաղ սարկաւազ Խ. Խանթարճեանն կոչելով զնա տէր Գեորգի ի յիշատակ անուան վեհափառ կաթողիկոսին որ և կատարեաց զքանչելի խորհուրդ օրհնութեանն ի 21 Մայիսի » :

ՎՐԻՊԱԿ

1093 թուոյն՝ Երկրորդ էջի , քաղաքական յօդուածին չորրորդ տողը պէտք է ըստ այսմ կարդալ , « Եւ Գաւրիլ իւրէն Մ. Վ. Կաթողիկոսին Ազգային Կոնքլէի Սանկցիոն Գործիչ » :

1095 թուոյ երրորդ երեսի՝ երրորդ սիւնակին և եօթներորդ տողի շատ քան յետոյ կարդալու է՝ Կոր Դի. , որ Իւր և այլն , ապա թէ ոչ հակասական իմաստ կ'ընծայէ :

Քաղաքիս երկուեւ վարժարանաց տարեկան քննութիւններն , որոյ սկսանիլը ծանուցած էինք ամսոյս 5ին , աւարտեցան : Սոյն քննութեանց արդիւնքը հետ պաշտօնապէս Հրատարակուեցան հասարակութեան մէջ : Հետաքրքիր ազգայինք պէտք են սպասել Ա. Մամուլի հրատարակութեան , որոյ մէջ պիտի կարդան անշուշտ յիշեալ գործաց ուսմանց և տղայոց բարոյա. կանութեան աստիճանը :

Քննութեանց աւարտման հետեւեալ օրը , որ էր յիշատակ սրբոց Թարգմանչաց մերոց Սահակայ և Մեսրոպայ , որոց անուանը կառուցեալ է տղայոց ուսումնարանը , տարեդարձի տօնախմբութիւնը կատարեցաւ եկեղեցւոյ մէջ , և յետ աւարտման Ս. Պատարագի աչակերտք և գաստտուք հանդերձ քահանայական դասուն ի դրոյն երթալով և զինի ընթերցման Ս. Աւետարանի և Պահպանիչի , դեր. Առաջնորդը աւուր պատշաճի համառօտ ատենաբանութիւն մի ըրեր է : Այսպէս վերջացած է քաղաքիս համալուսուոր ուսումնարանաց 1878 տարւոյն գործ. ցական թուականը :

ՁԱՆԱՁԱՆ ԼԱՐԻՔԻՐ

Զմիռնիս , 8 Յունիս :

Ուրախ եմք ծանուցանելու որ քաղաքիս Պէ. ֆալիէի ժողովը իւր անցեալ աւուր նստին մէջ յայտարարեալ վերջապէս մին և հային զինքը որոշել , առաջինը 6 դահեկանի , որ էր 6 1/2 , և երկրորդը 110 փարայի փոխանակ 3 դահեկանի : Սոյն զինքը , մանաւանդ հայինը՝ կրնայ տակաւին գեղջուիլ . ըստ որում ցորենի բաւական առատութիւն ունի քաղաքիս և նաւերով և անպակաս կը հասնին :

— Երեսուէն զրուած նամակ մի կը ծանուցէ թէ Լտեղեոյն միւտիւրը և միւլագիմը որ զեւ. նազ օրճներու խմբի մը ետեւէն ինկած էր զապ. տիէից օգնութեամբ , վերջապէս յաջողեր է ձեռք ձգել անոնցմէ բաւական թիւ մի : Անցեալները Պուրկաղի ճանապարհին վերայ գործուած մարդասպանութեան հեղինակներն ևս ձեռք անցեր և բանտարկուեր են . որոց մին է Մէհմէտ Թըրքանօղլու համբաւոր չարագործը , այն մարդկային հրէշը , որ սովորութիւն ըրած էր ձեռքն ինկնող մատաղցունքը խեղդելու :

— Ձերքէզը , որ արդէն սկսած են իրենց սովորական արհեստը բանեցնել նաև գաւառիս մէջ , անցեալ շաբթու Պայքնտըրի ճանապարհորդաց կառքին վերայ յարձակելով , ժամագործի մի 10 ժամացոյցներն կը յախչտակեն և ձիուն մէկն ալ ըէն քակելով հեծնեւն ու փախչելով մէկ վայրկենի դորձ կ'ընեն ,

— Քաղաքիս մէջ Գէմէր ալթը կոչուած կողմը Ալպանացիի և Տաճկի մի մէջ կռիւ մի պատահելով , առաջինն ատրճանակի հարուածով զեալին կը ինէ զիւր կռուակիցն և ոտքին տալով ուժը աներևոյթ կը լինի :

— Փասրատաքի կոչուած համբաւաւոր մարդասպանը անցեալ շաբթու սրճարանի մի տէրն սպանելով՝ բարեբաղդաբար այս անգամ սովորականութեան ձեռքն ինկաւ :

— Նոյն օրը մաղադրճի մանչու մի շուկային մէջ սպանուած մարմինը գտնուեցաւ . սպանութեան հեղինակը անյայտ մնացած է :

— Ուրախ սրախ իմացանք թէ՝ Մ. Սիմօ Տէ. լէկրամաթի Յոյն պատուաւոր սեշանաւորը , որ իւր աղին բնաւորութեամբը նշանաւոր եղած է , այս անգամ Յունաց կառավարութեան փրկի կարգին արժաթեայ խաչը ընդունել է ի վարձատրութիւն իւր անձնական յատկութեանցը :

— Այս հինգշաբթի երեկոյին քաղաքիս վերի թաղը Սէլվիլի Մէհմէտ կոչուած փողոցը յանկարծ հրդեհ մի պատահելով , թէպէտև հողմ կը փչէր , այսու ամենայնիւ շուտով օգնութեան հասնելով մարեցին երկու տուն միայն այրելէն յետոյ : Դժբաղդաբար այսպիսի դէպքի մէջ սովորութիւն ըլլալով ատրճանակ արձակել . յոյն երիտասարդ մի զոհ կերթայ զնդակի հարուած մի ընդունելով զիւնն որ անմիջապէս կը մեռնի :

— Աւագածաղովը որոշած է որ յանձնաժողով մի կ'ազմուի ի Պոլսոյ մէջ օսմանեան արժէ. թուղթ ունեցողներուն գատերն մտիկ ընէ :

— Մասիոի Յունիս 4 թուոյն մէջ կը կարդանք թէ Պերլին գտնուող պատգամաւոր սրբազան Հարք բողոք մատուցել են բոլոր տէրութեանց լիազօր դեսպաններուն :

— Անցեալ կիրակի օր ելլալով պաշտօնի մէջ արտաքին կարգի ժողով մի գումարուեր է ընդ նախագահութեամբ վեհ. Սուլթանին . յորում Յունաստանի սահմանագրութեան ուղղելու խնդիրն ևս խորհրդի առնուեր՝ բայց վերջնական որոշում մի չէ տրուել :

— Ռուսաց կայսեր հրովարտակի զօրութեամբ , զոր տուած է Բուժէիէն գաղթեալներուն վերադարձելոց համար իրաւանց հասարակութիւն և կենաց , ընդից և պատուոյ պաշտպանութիւն չնորհել . նոյն զօրութեամբ Այի Ստեփանոյի խառն յանձնաժողովը նոյն իրաւունքները կը չնորհէ նաև Պուրկաղիոյ զալթականաց . և կը խոստանայ հայրենեաց երկիրը դարձողներուն պէտք եղած դիւրութիւնները տալու , այս պայմանաւ որ յանձնախմբին կողմէն անցադիր ունենան , փոխադրական հիւանդութիւն չունենան , անդէն ըլլան և խառնալոյզ ճանցողներուն կարգէն ըլլան : Երկրին օրինացը պիտի հպատակին , և իրենց սեփական տուններն և կալուածները , եթէ այլոց ձեռք անցած է , իրենց պիտի դարձուն :

— Ներկայ ամսոյս 1ին շաբաթ երեկոյին Պերլին կայսերական պալատին մէջ փառաւոր ընթերցմի տրուել է լիազօր երեսփոխանաց Սոյն ընթերցաց հրաւիրուած են եղեր նաև Հայոց եկեղեցական պատգամաւորք :

— Օսմանեան տէրութեան Օրխանիէ և Մահմուտիէ զրահաւորներն , նմանապէս և Ասիոյ ու Եւրոպիոյ Նուսրէտ նաւերը ընցող զբաղակալաւ :

Բաստուած էին ճամբայ ելնելու , որոնք սահմանուած են յունական սահմանագրութիւնը պահպանելու : Այս զօրաց մէկ մանը վերջ պիտի ելնեն , մնացեալն ի Բրեվեզա :

ԱՌԵՒՏՐԱԿԱՆ

Աֆիօն . անցեալ 15 աւուր միջոյն մէջ բաւական դորձ եղաւ , առանց զգալի տարբերութեան գնոց . ընդամենը 172 կողով ծախուեցաւ 120—125 ըստ աեսակին . որոնց մէջ 87 հին ապրանք է :

Հրապարակիս վերայ պատրաստին աֆիօն է 1987 կողով :

Բամպակ . 300 հակ ծախուեցաւ 395—400 :

Փալամուտ . Անգղիոյ տեսակէն 14000 կենդինար վաճառեցաւ 90—105 դահեկանի :

Բուրգ անլուայ . 600 կենդինար ծախուեցաւ 330 դահեկանի :

ԾԱՆՈԹՈՒՄ

ՇԻՔԻ ՄԱՆՈՒՆԻ Ի ՄԻՋԵՐԿԻՐԱԿԱՆԻ ԵՐԿԱՍԻՐԵԱՅ ՀՄԱՅԵԱԿ Վ. ԴԻՄԱՔՍԵԱՆ

Կ. Պոլսէն սկսեալ Յունիոյ մէկ քանի քաղաքներու եւ անկէ Միջերկրականի ճամբով յերոսոսաղէմ եւ յԵրուսաղէմ ճանապարհորդելով երեսնի ջափ քաղաքներու վիճակագրական եւ մասնաւորապէս Հայոց բնակչութեան եւ նիւթական մասին գրուած աշխատանքներուն մի է 368 էրեսի մէջ պարունակեալ , եւ Հայաստանեայց տպարանէն ի յոյս ելեալ օժանդակութեամբ Երուսաղէմէն եղբարց :

Գինն և կես արծաթ մեծիտ :

ՈՂԶՍ.Ի ՈՂՆ ԱՐԱՅ

34 էջէ բաղկացեալ դիւցազներգութիւն մի է Արալի եւ Դամիքամայ պատերազմի վերայ . որոյ շարժանքը եղած էր , ինչպէս յայտնի է ի պատմութեան . Ա. քալի գեղեցկութիւնը եւ Դամիքամայ անկարգ բողոքները : Գրած է յարգոյ Պ. Զարմայր Ստեփան Զարբեան , որ ազգային օրիորդաց դպրոցիս մէջ դասատուութեան պաշտօնն կը վարէ . եւ սոյն երկը աշխատանքներուն միակ գրգռեալ եղած է իրեն Արալի ողջախոնդութեան օրինակաւ եւ իւր բարոյական առաքինութիւնը ներշնչելու դարուս օրիորդաց եւ երիտասարդաց սրտերուն մէջ : Հեղինակն , որ ունի իրեն յատուկ լեզուի ոճ մի բռնած , ինչպէս երկը կը բաժնէ . վերջին երգոյն մէջ բաւական աշխուժութիւն եւ բանաստեղծից յատուկ ոգի մի կը նշմարուի :

Կըծախուի 4 ու կես դահեկան :

Պէհմէտ Էմեմտի , Դաբիքի Էմեմտի եւ Էմեմ . որք օրինաւոր փաստաբաններ են , պատիւ ունին ծանուցանել յարգոյ հասարակութեան քե Սպարապետան Ֆերիսեմի մէջ Դօ 7 գրասենեակ մը բացած են , որ պատրաստ են դատերու վերաբերեալ տեսակ տեսակ բարգմանութիւններ եւս ընելու :

ԾԱՆՈԹՈՒԹԻՒՆ

Այս քաղաքի երկու շաբաթը անդամ մը շաբաթ օրը հրատարակուի : Տարեկան գինը 120 դուռուշ է ողջ զրամով , կանխիկ վճարելի : Գոյաւ երթալու քաղաքային ճանապարհի ծախքը՝ տանողին վերայ է : Ով որ կուզէ , կրնայ բաժանորդ դուրսի Զմիռնիս՝ Արշալոյսայ դաստիարակ . իսկ ուրիշ քաղաքացի համար , ահա կը ընշանակեմ լրագրոյս մեծարդիւյ գործակալաց անուանը , որք են .

Կատանդիւրապոլիս՝ Հ. Ս. Արճաճեան Էմեմտի :

Տնօրէն և Տէր Փոռնը քաղաքին :

Աղբաւարիկա՝ ապա Միքայիլ Հալպլեան :

Գահիրէ՝ Իսիկտէր ապա Մելիքեան :

Յուպլէ՝ ապա Սիմօն Ս. Մուրադեան , փոխ-Վր. պատու Գերմանիոյ :

Բէդէրպուրի՝ Խաչատուր սարկաւազ Խանթարճեան :

Մոսկուա՝ պարոն Զարմայր Մանրեան :

Հալէպ՝ Տ. Խաչալի քահանայ Դահլիքիւն :

Կաթիլթա՝ պարոն Մ. Խ. Յովսէփեան :

Մատրաս՝ պարոն Անդրէաս Սամ :

Պալատիկա՝ պարոն Մանուկ Որդանեան :

Խմբագիր—տէր Երանոյս , Գ. Կ. Գ. Պալատիկա :

Ի ՏՊԱՐԱՆԻ ԱՐՇԱԼՈՒՍՈՑ ԱՐԱՐԱՏԵԱՆ